

УДК 378.147:147.15

СТИЛІСТИКА Й ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ПОЛІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОЛОГІВ

Любов Мацько

*Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова,
кафедра стилістики української мови,
01054 Київ, вул. Тургенівська 8/14, к. 8-8,
тел.: (044) 4813132*

У статті проаналізовано елементи культурно-семіотичного простору національної літературної мови (архетипів, міфологем, символіки, цивілізаційно-культурних й національно орієнтованих концептів тощо).

Ключові слова: стилістика, культурно-семіотичний простір, національно-культурна самоідентифікація, лінгвокультурологія, архетип, міфологема.

У межах сучасної антропоцентричної парадигми актуальним є вивчення мови з погляду її участі в пізнавальній діяльності людини. Дослідження останніх десятиліть показали неадекватність іманентного підходу до мовної системи, який ігнорує діяльну природу мови і її належність процесів життєдіяльності людини й суспільства. Внаслідок цього в лінгвістиці відбулася зміна ціннісних орієнтацій, окреслився новий напрям вивчення мисленнєвих процесів і соціально важливої моводіяльності людини. У центрі лінгвістики початку ХХІ ст. опинилися процеси одержання, оброблення і зберігання величезної інформації. Було доведено, що, одержуючи нову інформацію, людина співвідносить її з уже наявною, породжуючи при цьому нові смисли. У працях Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Р. Лангакера, Л. Талмі, У. Чейфа, Р. Джекендоффа, Ч. Філлмора, А. Вежицької, Н. Арутюнової, О. Кубрякової, З. Попової, Ю. Степанова, Й. Стерніна, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, В. Русанівського, Л. Мацько, А. Мойсієнка, Л. Ставицької та інших дослідників містяться важливі теоретичні положення стосовно питань збереження знань про світ, їхнього структурування в мові та використання у процесі комунікації тощо. Особливу роль у розвитку когнітивної лінгвістики відіграла праця Ю. Степанова "Константи: словник російської культури", що вийшла в 1997 р. Це перший досвід систематизації цінностей російської культури, закладених у концептах, константах культури. Проте в українському мовознавстві аналогічних праць не було, а концепти досліджували переважно на матеріалі творів одного письменника.

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології найбільш актуальними є питання про природу мовного знання, його засвоєння і використання. Відповідно до цього виділяються три напрями дослідження: вивчення видів і типів знань, представлених у мовних знаках та винайдення механізмів здобуття цих знань; аналіз умов виникнення й розвитку мовних знаків та осмислення законів, що їх регулюють; вивчення співвідношення мовних знаків і культурних реалій, у них відображених.

Теоретичну основу дослідження склали антропоцентричні, дискурсні, когнітивні, психолінгвістичні, прагмалінгвістичні і лінгвокультурологічні ідеї сучасного мовознавства,

пізнавально-аксіологічні аспекти української мовної картини світу, поняття перцепції й рецепції наскрізних тем і образів у художніх текстах, домінантні і ключові слова, образи та їх належність до національного культурного контексту [2, с. 97-98].

При аналізі мовних явищ виходимо з того, що мовні форми є динамічним явищем, логіка розвитку якого найперше залежить від еволюційної мисленнєвої активності їхніх носіїв, від соціальних, загальнокультурних та національних чинників.

Мову розглядаємо як шлях проникнення знань у сучасну ментальність нації, а також у світогляд наступних поколінь, тому що концепти, метафори, епітети, порівняння та інші образні засоби, які називаються традиційними, зберігають відгомін давно минулих літ і діятимуть ще довго в майбутньому.

Загальною гіпотезою роботи стало твердження про те, що розвиток української мови відбувався й відбувається в напрямі її інтелектуалізації, яка також визначає еволюцію концептів.

Лінгвокультурологія – нова галузь лінгвістики, яка вивчає особливості вияву в мові культури народу. Спосіб організації об'єктивної дійсності й особливості її сприйняття певним колективом відображається в категоріях, одиницях і формах мови. У мові людина закріплює і зберігає результати пізнання об'єктивної дійсності, з покоління в покоління передає набутий досвід і знання, через мову сама збагачується досвідом інших. Мова є основною формою реалізації мовної свідомості багатьох поколінь людей, носіїв певної мови. Відображені в мові знання й уявлення про довкілля складаються в певну систему поглядів, своєрідну колективну мовну філософію, яка прищеплюється всім носіям мови й регулює їхню поведінку. Отже, мова не тільки відображає навколишній світ, а й інтерпретує його, створюючи особливий світ, у якому живе людина, і особливі стереотипи, які успадковує людина і якими програмується її життя. Об'єднуючи людей через спілкування, через збереження і передачу культури та способу життя, мова формує націю. Дослідження мови в аспекті лінгвокультурології надає змогу виявити лінгвокультурні особливості певної нації та проаналізувати її етносвідомість і мовомислення; простежити еволюцію лінгвокультурного статусу етносу; описати культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, а також наявні в мові культурні коди; з'ясувати, чи мовці усвідомлюють ці компоненти й коди та як вони впливають на мовленнєві стратегії тощо. У руслі сказаного актуально вивчати безеквівалентні та міфологізовані мовні одиниці (архетипи, міфологеми), пареміологічний склад мови та її фразеологічний фонд, мовленнєвий етикет, стереотипи, символи та образи, метафори, а також в цілому стилістичну систему мови [3, с. 3-17].

Проблема національно-культурної самоідентифікації – це реальність, яка повною мірою визначає особливості суспільних процесів у житті багатьох народів Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. Призабута, або взагалі забута, вона гостро постає сьогодні перед багатьма західноєвропейськими країнами, передусім як об'єктивний супровід складних, далеко не однозначних геополітичних процесів, а саме: інтеграції, відкритості кордонів, глобалізації економіки, що викликало різке збільшення некорінного населення (наприклад, у Бельгії, Німеччині, Франції), людей, що мають іншу ментальність, інші культурні традиції і не бажають укорінюватися в культурний простір титульних націй.

В Україні цю проблему ніколи не знімали з порядку денного з огляду на специфічні суспільно-політичні умови існування нації, які заважали практичному вирішенню багатьох питань соціального та духовного характеру, культурного руху на засадах національно-культурної самоідентифікації (бездержавності, розірваності земель, перебуванню в складі інших держав) [1, с. 180].

Входження України в європейський економічний простір розімкнуло внутрішні мовленнєві межі хвилею іншомовних запозичень, доцільних і недоцільних. Необхідним є запозичення окремих загальноосвітніх інтегративних понятійних позначень, зумовлених глобалізаційними соціокультурними процесами, через які національна культура змушена занурюватися у простір глобальної комунікації й вести діалоги з іншими культурами. Мовнолінгвокультурологічна компетенція, яка формується в процесі вивчення історії літературної мови, стилістики, лінгвокультурології та інших близьких до них дисциплін, належить до сфери інтелекту і забезпечує людині здатність до розумної й раціональної поведінки у різних, у тому числі й проблемних ситуаціях. Те, що називаємо пізнавальними процесами, є обробкою і переробленням розумом людини мовної інформації, опертої на конкретно-чуттєвий досвід, одержаної як природною мовою, так і через електронні носії.

Сучасна українська мова як елемент національної ідеї зберігає духовні, історико-культурні надбання та цінності попередніх віків життя українського народу, примножуючи їх через контакти з іншими народами, виконує нині роль механізму соціальної спадковості, необхідної для українського соціуму в період національного державотворення.

Основоположним принципом філософії сучасної освіти й виховання має бути бачення студента й учня як соціально самоцінної, здатної до саморозвитку й здібної до удосконалення особистості. Тому головним стилем навчально-пізнавальної діяльності викладача і студента повинен бути *креативно-допомогацький* [7, с. 217].

Розроблений навчальний комплекс відповідає державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI ст."), національній Доктрині розвитку освіти в Україні в XXI ст., концепціям мовної освіти, Державному стандарту базової і повної середньої освіти, Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти, відповідно до яких навчання української мови в сучасній школі має бути спрямоване на формування національно свідомої особистості, що вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, зокрема аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил культури мовлення та мовленнєвого етикету, тобто володіє мовною, мовленнєвою і лінгвосоціокультурною компетенціями [6, с. 89-93].

Виконана в межах дослідження робота відповідає новочасним вимогам до навчальної літератури, оскільки сформована на теоретичних засадах сучасної лінгвістики, зокрема когнітивної, лінгвокультурології, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, з урахуванням закордонних і українських наукових джерел та практичного викладацького досвіду.

Запропоновані програму і методичні рекомендації можуть використовувати в навчальному процесі фахівців на філологічних факультетах університетів та педінститутів України для читання спецкурсу з когнітивної лінгвістики та проведення спецсемініарів з лінгвокультурології. Результати дослідження можуть бути застосовувані й на заняттях зі стилістики української мови, риторики, лінгвістичного аналізу тексту, а також з історії української літературної мови. Програма, методичні рекомендації й навчальний посібник складають єдиний сучасний навчальний комплекс, тому він буде цікавим для лінгводидактів і лінгвометодистів як новий оригінальний вид навчально-методичної літератури.

Розроблені матеріали сприятимуть реалізації Національної доктрини розвитку освіти в XXI столітті, зокрема її розділу "Стратегія мовної освіти", який передбачає створення в державі неперервної мовної освіти, що повинна забезпечити обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою та надавати можливість опанувати рідну (національну) мову і вивчати іноземні мови. Передбачається, що в єдності цих компонентів

мовна освіта сприяє і сприятиме формуванню високої мовної культури та мовленнєвої компетенції громадян України, поваги до державної української мови (а відповідно і до Української держави) та до мов національних меншин як органічної частини нашого соціуму, вихованню толерантного ставлення до носіїв різних мов і культур та надаватиме можливість виходу громадянам України у зарубіжний мовний простір.

На основі огляду наукової літератури окреслено ступінь наукового осмислення проблеми вербального вираження когнітивних процесів, зокрема ролі мови в процесах пізнання і осмислення світу; мовних знань у процесах одержання, переробки і передачі інформації про світ; системи універсальних концептів, які організують концептуальний простір і є основними рубрикаторами його членування; національної мовної картини світу. У роботі визначено основні напрями дослідження, сформовано метамову, вказано джерела добору матеріалу і методи його аналізу; виділено засоби і способи мовної категоризації і концептуалізації констант національної культури; подано комплексну характеристику національних концептів, через які розкрито головні одиниці національної мовної картини світу, що мають значення як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти; описано концептосфери окремих концептів як багатовимірних культурно важливих соціопсихічних утворень у колективній свідомості мовців [5, с. 18].

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в детальній аналізі елементів культурно-семіотичного простору національної літературної мови (архетипів, міфологем, символіки, цивілізаційно-культурних й національно орієнтованих концептів тощо). Саме вони маніфестують культурно-історичну пам'ять народу – творця й носія мови – і утворюють відповідний культурний простір текстової комунікації.

Наукове значення роботи визначається тим, що впровадження її результатів у вищих навчальних закладах України сприятиме національно-культурній самоідентифікації українців, формуванню патріотизму у громадян України, посиленню толерантності і національної коректності в українському соціумі, тобто таких ознак і якостей, які реалізуються переважно через мову і утверджуються завдяки мові [4, с. 139-140].

До навчального курсу стилістики української мови залучають типові навчальні програми з лінгвокультурології та етнолінгвістики, методичні рекомендації для модуля навчального посібника зі стилістики “Лінгвокультурологія”, словник лінгвокультурологічних термінів та реєстр українських лінгвокультурем. Крім того, розроблено зразки вправ та тестових завдань з цих дисциплін, які відповідають вимогам модульно-рейтингової системи навчання та сучасним критеріям оцінювання знань студентів. Програми з лінгвокультурології та етнолінгвістики побудовані відповідно до антропоцентричної парадигми, яка є ключовою в сучасній лінгвістиці. З таких позицій мова розглядається як феномен культури і способу життя певного народу, як виразник особливої національної ментальності. Програма передбачає вивчення таких питань: яким бачить людина світ і як його структурує та номінує; яка роль лексики, фонетики, граматики, стилістики, тропіки (особливо метафори, епітета і символу) в національній культурі; яка роль фразеологізмів у вивленні національних стереотипів культури; у чому особливості українського мовного етикету. Також програмою передбачено формування у студентів розуміння і засвоєння термінологічного апарату лінгвокультурології та етнолінгвістики, змісту основних досліджень зарубіжних та українських вчених.

1. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М. Вибрані праці. Кн. II. К.: Знання України, 2007. С. 180.

2. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд. К., 2007. С. 97-98.

3. *Єрмоленко С. Я., Харитонова Т. А.* Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. 1998. № 4-5. С. 3-17.

4. *Любащенко О. В.* Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі: Монографія. Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2007. С. 139-140.

5. *Мацьків П.* Концептосфера Бог в українському мовному просторі: Монографія. Київ-Дрогобич, 2007. С. 18.

6. *Остапенко Н. М.* Побудова оптимальної моделі образу сучасного вчителя української мови і літератури: лінгвометодичний аспект // Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ: Монографія. Черкаси, 2008. С. 89-93.

7. *Рябенко В. О.* Антропоінноваційна парадигма постінформаційного суспільства // Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / За ред. акад. В. Кременя. К.: Педагогічна думка, 2008. С. 217.

THE STYLES AND HISTORY OF LITERARY UKRAINIAN IN METHODOICAL TRAINING UKRAINIAN PHILOLOGIST

Lubov Mats'ko

*Dragomanov National Pedagogical University,
Department of Ukrainian style,
01054 Kyiv, Str. Turgenivska 8 / 14, prev 8.8,
phone: 0444813132*

In the article elements of the cultural space semiotic national literary language (archetypes, mythologemes, symbols, civilization, cultural and national-oriented concepts, etc.) are discussed.

Keywords: style, culture semiotic space, national cultural identity, linguistic culturology, archetype, mythologemes.

СТИЛИСТИКА И ИСТОРИЯ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОМ ПОЛЕ ПОДГОТОВКИ УКРАИНСКИХ ФИЛОЛОГОВ

Любов Мацько

*Национальный педагогический университет имени М. Драгоманова,
кафедра стилистики украинского языка
01054 Киев, ул. Тургеневская 8/14, к. 8-8,
тел.: (044) 4813132*

В статье проанализировано элементы культурно-семиотического пространства национального литературного языка (архетипов, мифологем, символики, цивилизационно-культурных и национально ориентированных концептов и т. д.).

Ключевые слова: стилистика, культурно-семиотическое пространство, национально-культурная самоидентификация, лингвокультурология, архетип, мифологема

Стаття надійшла до редколегії 1.11. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010